

СТАНИСЛАВ ЛЕМ ДОКТОР ДИАГОРАС

Част 7 от „Из спомените на Ийон Тихи“

Превод от полски: Силвия Борисова, 2009

chitanka.info

Не можах да участвам в Осемнайсетия международен конгрес по кибернетика, но гледах да следя работата му във вестниците. Това не беше лесно, репортерите имат особена дарба да объркват научните данни. Но пък на тях дължа запознаването си с доктор Диагорас, защото те превърнаха изказването му в истинска сензация за летния сезон. Ако по онова време имах на разположение специализирани списания, нямаше и да науча за съществуването на този особен човек — беше споменат само в списъка на участниците, без да бъде отпечатан докладът му. Именно от вестниците научих, че изказването му е било срам и позор, че ако не е била дипломатическата съобразителност на президиума, щяло да се стигне до скандал, защото този никому неизвестен самозван реформатор на науката бил нарекъл най-прочутите авторитети в залата какви ли не, а когато му отнели думата, счупил микрофона с бастуна си. Епитетите печатът беше предал почти в цялата им прелест, затова пък никъде не пишеше какво всъщност е искал да каже този човек, което пък събуди моето любопитство.

Когато се върнах вкъщи, почнах да търся следи от доктор Диагорас, но не намерих името му нито в теченията на „Проблеми на кибернетиката“, нито в най-новото голямо издание на „Who is who“. Затова се обадох на професор Коркоран, но той заяви, че не знаел адреса на „този щурак“, а и дори да го знаел, нямало да ми го даде. Това ми беше достатъчно да се амбицирам. Дадох куп обяви в печата, за мое учудване с бърз резултат. Получих писмо, сухо и лаконично, издържано в по-скоро неприязнен тон; все пак загадъчният доктор се съгласяваше да ме приеме „в своето имение“ на остров Крит. Както ми разкри картата, въпросното имение се намираше едва на шейсет мили от мястото, където е живял легендарният Минотавър.

Кибернетик със собствено имение на Крит, който си убива самотно времето с тайнствени трудове! Още същия ден следобед летях за Атина. По-нататък нямаше полети, но се качих на параход, който рано сутринта пристигна на острова. Наех кола и стигнах до място, където пътят се разделяше; той беше лош, слънцето сипеше жар и хълмовете наоколо бяха керемиденочервени, а и колата, куфарът ми, дрехите, лицето всичко тънеше в прах.

Последните няколко километра не бях срещнал жива душа, та да попитам накъде да продължа. Диагорас ми беше написал да спра на

трийсетия километричен камък, дотам бил пътят, така че оставих колата под рехавата сянка на една пиния и се заех да изучавам неясната околна среда. Растителността беше типично средиземноморска, изгоряла от слънцето и бодлива, с неблагоприятно отношение към навлизащите в нея, веднага почваше да драска. Мотях се така по каменистите бърда почти три часа, целият в пот. Яд ме беше на самия мен, какво ме засягаше този човек и историята му? Бях тръгнал на път към обяд, тоест в най-голямата жега, и вече умирах от глад. В края на краищата се върнах при колата, която вече беше извън тясната сянка и кожените седалки пареха като печка, а вътрешността миришеше убийствено на бензин и напечен лак.

Изведнъж иззад завоя цъфна самотна овца, приближи се, изблея с почти човешки глас и тръгна някъде встрани; когато вече виждах само опашката ѝ, съзрях тясна стръмна пътечка, по която се катереше нагоре. Очаквах да видя и пастир, но тя се скри и никой повече не се показва.

Макар че подобен водач не беше от най-надеждните, излязох за втори път от колата и се запровирах през бодливите гъсталаци. Скоро стана по-удобно за ходене. Вече се смрачаваше, когато зад малка лимонова горичка се очерта силуетът на голяма сграда. Храстите се смениха с трева, толкова суха, че шумеше под кравата ми като изгоряла хартия. Къщата, безформена, тъмна, изключително грозна, с руини от пропукал портал, беше заобиколена доста широко с телена мрежа. Слънцето залязваше, а аз още не успявах да намеря откъде да вляза; почнах да викам, но всуе — всички прозорци бяха с капаци и когато вече губех надежда, че вътре има някой, на вратата се появи човек.

Посочи ми с ръка накъде да вървя, вратичката се оказа в такъв храсталак, че и през ум нямаше да ми мине да я търся. Прикривайки лице от бодливите клончета, стигнах до нея; вече беше отключена. Човекът, който я беше отворил, приличаше на монтьор или касапин. Късоврат шкембелия с влажно от пот кепе на плешивата глава, по риза със запретнати ръкави и дълга мушамена престилка.

— Извинете, тук ли живее доктор Диагорас? — попитах.

Той вдигна към мен безизразното си лице, възедро и безформено, с увиснали бузи. Да, това можеше да бъде лице на месар. Но очите бяха ясни и пронизващи като нож; човекът не каза нито дума, само ме погледна и аз разбрах, че това е точно той.

— Извинете — повторих, — вие сте доктор Диагорас, нали?

Той ми протегна ръка, малка и по женски мека, но тя стисна моята неочаквано силно. Смръщи набразденото си чело, от което кепето се хлъзна на темето, пъхна двете си ръце в джобовете на престилката и попита с известно презрително равнодушие:

— Всъщност какво искате от мен?

— Нищо — отсякох.

Бях тръгнал насам, без много да му мисля и бях подготвен за какво ли не; исках да се запозная с този необикновен човек, но не и да бъда обиждан от него. Вече пресмятах как ще се върна, когато той, след като дълго ме беше гледал, каза:

— Ами да. Последвайте ме...

Беше се свечерило. Той ме поведе към унилото си обиталище, влезе в мрачно антре, а когато пристъпих и аз, се разнесе звънко ехо, сякаш се бяхме озовали в каменна църква. Домакинът вървеше в мрака без проблеми; но мене не предупреди дори, че има стълбище, та се спънах, изругах наум и го последвах нагоре към слабата светлина от открехната врата.

Влязохме в стая само с един заперден прозорец. Формата на помещението и най-вече извънредно високият сводест таван наподобяваха повече крепостна кула, отколкото домашна стая. Изпълваха го огромни черни мебели с ослепяла от старост политура, столове с неудобни резбовани облегалки, по стените висяха овални миниатюри, а в ъгъла имаше часовник с невъобразими размери, циферблат от полирана мед и махало колкото древногръцки щит.

В помещението беше доста тъмно — крушките в сложния по форма полилей с прашасали абажури осветяваха как да е само квадратната маса. Потъмнелите стени с мръснокафяви тапети пиеха слабата светлина и ъглите тънеха в мрак. Диагорас застана до масата все така с ръце в джобовете; изглеждаше като че очаква нещо. Сложих куфара на пода, големият часовник започна да бие кръгъл час. Чисто и звънко би осем, после нещо в него заскърца и внезапно се чу старчески, бодър глас:

— Диагорас! Негоднико! Къде си? Как смееш да постъпваш така с мен! Обади се, чуваш ли?! За Бога! Диагорас... всичко си има граници!

В тези думи имаше и бяс, и отчаяние. Но не това ме смая най-много. Познах този глас: беше на професор Коркоран!

— Ако не се обадиш... — продължи да заплашва, но часовниковият механизъм пак заскърца и всичко утихна.

— Какво... какво беше това? — попитах. — Монтирал сте грамофон в този почтен сандък? Не си ли губите времето с такива играчки?

Казах го нарочно, за да го засегна. Но Диагорас сякаш не ме чу, дръпна веригата и хрипливият глас отново се разнесе из стаята:

— Диагорас, ще съжаляваш... бъди сигурен! Всичко, което си преживял, не оправдава това унижение, на което ме подлагаш. Не се надявай да ти се моля...

— Ти вече го направи — рече докторът с досада.

— Лъжеш! Негодник, пършив негодник, не заслужаваш да те наричат учен! Светът ще научи за тво...

Зъбчатите колела се превъртяха още малко и пак се възцари тишина.

— Грамофон ли? — изрече с ясна само нему подигравка Диагорас. — Ха, грамофон. Не, господине. В часовника е професор Коркоран *in persona* или по-добре *in spirito suo*, така да се каже. Увековечих го, така ми се прииска, какво лошо има?

— Как да ви разбирам... — избъбрих.

Дебелакът почна да мисли дали да ме удостои с обяснение.

— Буквално — отвърна най-сетне. — Композирах всички черти на личността му... моделирах ги в съответната система, минимизирах електронно душата му и така получих точен портрет на тази прочута персона... позициониран в този часовник...

— Искате да кажете, че това не е само записан глас?

Той сви рамене.

— Ами убедете се сам. Можете да си побъбрите, макар че не е в особено добро настроение, разбираемо впрочем, при тези обстоятелства... Искате ли да говорите с него? — посочи веригата на часовника. — Моля...

— Не — отказах.

Какво беше това? Безумие? Мрачна зловеща шега? Отмъщение?

— Но истинският Коркоран е в момента в лабораторията си в Европа — добавих.

— Така е. Това е само неговият духовен портрет. Но напълно идентичен с оригинала...

— Защо го направихте?!

— Трябваше ми. Все някога трябваше да моделирам човешки мозък като увод към друг, по-сложен проблем. Персоната беше без значение; избрах Коркоран, защото... знам ли, така ми хареса. Самият той е създал толкова мислещи кутии, та си казах, че ще е забавно да бъде затворен в една такава, още повече музикална.

— Коркоран... знае ли — попитах припряно, когато той вече се обръщаше да излезе.

— Разбира се — отвърна ми равнодушно. — Дадох му дори възможност да разговаря... със самия себе си — по телефона, естествено. Както и да е; не исках да се хваля, чиста случайност, че стана осем, когато дойдохте...

С извънредно смесени чувства го последвах по коридора, из който в мрака, целите в паяжини, стърчаха някакви метални скелети, напомнящи праисторически влечуги, по-скоро намерените техни останки. Коридорът свърши пред врата, отвъд която също беше пълен мрак. Чух щракането на електрически ключ. Бяхме в подножието на стръмни каменни стълби. Диагорас тръгна пръв, сплесканата му уродлива сянка се люлееше по зида от едри камъни. Спряхме пред друга, метална врата, той я отключи. Лъхна ме спарен застоял въздух. Блесна светлина. Не бяхме, както си мислех, в лаборатория. Ако това дълго, тясно помещение приличаше на нещо, то беше по-скоро на менажерията на пътуващ цирк — от двете страни имаше клетки. Вървах подир Диагорас, който с кръстосаните презрамки на престилката на гърба си и потната риза приличаше на пазач в зоопарк.

Откъм прохода клетките бяха с телена мрежа. В тъмните вътрешности се мяркаха неясни силуети — машини? преси?, не и живи твари обаче. Въпреки това инстинктивно си поех дъх, сякаш в очакване на миризма от диви зверове. Но във въздуха висеше само воня на химикали, сгорещено масло и гума.

Боксовете по-нататък имаха толкова гъста мрежа, че неволно помислих за птици — пред какви ли други твари трябваше толкова здраво да се препречва пътят? Още по-нататък мрежата се смени от решетки. Съвсем като в зоопарк, където се тръгва от птиците и маймуните и се стига до клетките с вълци и едри хищници.

Последното отделение беше с двойна решетка. Между вътрешната и външната имаше към половин метър разстояние. Такива решетки пазят особено злотворни твари, да не наранят или скалпират някой разсеян посетител. Тук Диагорас спря, доближи лице до решетката и потропа по нея с ключа, който държеше. Надникнах вътре. Нещо лежеше в дъното на клетката, но тъмнината пречеше да различа очертанията. Изведнъж тази безформена маса се хвърли към нас, дори не успях да дръпна глава. Решетката загърмя като фрасната с чук. Отскочих, Диагорас не помръдна. Срещу спокойното му лице висеше кой знае как вкопчена в решетката твар, по която отразената светлина се стичаше като олио. Беше нещо като насекомо с череп, невъобразимо отвратителен, но безспорно човешки, лишен от мимика, защото беше метален, който гледаше Диагорас, сякаш не само с очи, толкова кръвнишки, че чак тръпки ме побиха. Решетката, на която се беше лепнало, дори загуби фигурите си, с такава сила я натискаше. Диагорас, явно сигурен в издръжливостта ѝ, гледаше странната твар така, както може би градинар или ревностен животновъд гледат плода на особено сполучлива кръстоска. Стоманената канара се свлече с пронизително стържене по решетката и замря, клетката сякаш отново опустя.

Диагорас безмълвно продължи нататък, аз зашеметен го последвах, но вече започвах да разбирам, всъщност бунтувах се срещу евентуалното обяснение, което ми предлагаше въображението, защото беше прекалено перфидно. Той обаче не ме остави да размишлявам. Спря.

— Не — каза тихо и меко, — не, Тихи, грешите. Не ги създавам за удоволствие, не мечтая и да ме мразят, изобщо не ме е грижа какво чувстват моите дечица... това бяха просто етапи от изследванията, без които не можеше. Няма да мине без лекция, но за по-бързо ще почна от средата... Знаете ли какво искат конструкторите от кибернетичните си изобретения? — И отговори веднага, без да ме остави да мисля. — Послушание. Не го казват публично, някои дори не знаят, защото това е прието мълчаливо. Фатална грешка! Създават механизъм и му качват програма, която да изпълни, без значение дали математическа, или от областта на автоматиката, например да изпълнява контролни функции във фабрика... Фатална грешка, повтарям, защото, бързайки с резултата, затварят пътя пред всякаква свобода на произведенията си...

Разберете ме, Тихи, послушанието на чука, струга, електронната машина е на практика едно и също... но ние нямахме предвид това! Разликите са само количествени — сам управлявате ударите на чука, но само програмирате електронната машина, без да знаете по-нататък по какъв начин тя стига до изпълнението на зададеното толкова точно, колкото познавате начина на примитивното сечиво като чука. Но нали кибернетиките обещаваха мислене, тоест автономност, значи относителна независимост на създадените системи от човека! И най-добре дресираното куче може да не послуша господаря си, но никой няма да каже, че е „повредено“, докато тъкмо така се казва за машината — тя е непослушна, щом не изпълнява зададената програма. Да оставим кучето, нервната система дори на дребното бръмбарче притежава самостоятелност, ха, дори амебата си има капризи и чудатости! Без тях няма кибернетика. Разбирането на това просто нещо изчерпва всичко. Останалото — и той показва с малката си ръка безмълвната зала с редиците клетки, в които се спотайваше неподвижният мълчалив мрак — останалото е само последствие...

— Не зная доколко познавате работите на Коркоран... — започнах, но се сепнах, спомнил си „часовника“.

— О, стига за него! — възнегодува той и по своя си начин пъхна дълбоко юмруци в джобовете на престилката. — Коркоран, господине, просто злоупотреби. Искаше да философства, тоест да бъде Бог, защото какво е в края на краищата философията, ако не стремеж да се разбере всичко по-добре от възможностите, които предлага науката? Философията иска да отговори на всички въпроси именно като някой Бог. Коркоран поиска да стане такъв, кибернетиката му служеше само като средство за постигане на тази цел. А аз искам да бъда само човек, Тихи. Нищо повече. Но тъкмо затова стигнах по-далече от Коркоран, защото той в стремежа си към това, на което държеше, веднага се ограничи: моделира в машините си уж човешки свят, изкусна имитация, нищо повече. Аз, ако исках, можех да създавам каквито щете светове... да, плагиати, все едно... и може би някога ще го направя, но засега имам други проблеми. Чували ли сте за моите скандали? Не ми отговаряйте, знам, че е сте чули. Тази идиотски слухове ви водят чак тук. Глупости, Тихи. Просто ме вбеси слепотата на тези хора. Но, господа, казах им, ако ви демонстрирам машина, която вади корен квадратен от четни числа, а от нечетни не иска, това

не е дефект, по дяволите, а обратното, велико постижение! Тази машина притежава идиосинкразия, предпочитания, значи проявява нещо като зачатък на собствени желания, има капризи, начало на свободни реакции, а вие ми казвате да я реконструирам! Да, може, но така, че своенравието ѝ да порасне... И какво става? Не може да се говори с хора, който си затварят очите пред очевадни неща... Тихи, американците правят перцептрон — мислят, че това е пътят към интелигентната машина. Това е път към създаване на електронен роб, господине. Аз настоявам за суверенност, за самостоятелност на моите конструктори. Разбира се, не ми беше лесно, признавам, че отначало бях шокиран, дори имаше моменти, в които мислех, че греша. Беше тогава...

Той запретна ръкава на ризата си, видях над бицепса белезникав белег колкото цяла длан, с розови ръбове.

— Първите прояви на самостоятелност не бяха особено привлекателни. Не произтичаха от разумна дейност. Разумна машина не се прави ей така. Все едно в Древна Гърция от квадригата да бяха преминали направо към изтребители. Не може да се прескачат етапите на еволюцията, дори в този случай на започната от нас кибернетична еволюция. Първата ми рожба — той сложи ръка върху белега — имаше по-малко разум и от бръмбар. Но вече проявяваше самостоятелност — и то каква!

— Момент — рекох. — Странни неща говорите. Нали вече сте направили разумна машина! В оня часовник.

— Точно това наричам плагиатстване! — възрази той разпалено. — Имаме нов мит, Тихи, митът за хомункулуса. Но защо да правим хора от стъкло и транзистори? Можете ли да ми обясните? Ядреният реактор синтетична звезда ли е? А динамомашината — изкуствена буря? Защо разумната да бъде „синтетичен мозък“, създаден по човешки образ и подобие? За какво ни е още едно белтъчно същество, но от пластмаса и мед, към живите три милиарда? Подходящо за цирк, но не и като произведение на кибернетиката...

— Тогава какво всъщност искате да конструирате?

Той внезапно се усмихна — лицето му удивително заприлича на лицето на непослушно дете.

— Тихи... сега вече сигурно ще ме помислите за луд, но аз не зная какво искам.

— Не разбирам...

— Във всеки случай зная какво не искам. Не искам да повтора човешкия мозък. Природата е имала причини да го създаде. Биологични, адаптивни, приложни и тъй нататък. Създавала е в океана, на сушата, по клоните, където са се катерили човекоподобните маймуни, между бивни, нокти и кръв, между изхранването и размножаването. Но какво ме засяга всичко това мене като КОНСТРУКТОР?! Е, сега вече знаете с кого си имате работа. Но не е вярно, че не зачитам човешкия мозък, както ме обвиняваше това старо магаре Барнес. Изследването му е извънредно важно и съществено, а ако някой иска, мога веднага да се поклоня доземи пред този прекрасен продукт на природата!

И професорът наистина се поклони.

— Следва ли обаче от това, че трябва да го копирам? Всички онези нещастници са сигурни, че трябва. Представете си това общество от неандерталци: имат си пещерата и нищо друго не им трябва. Не искат дори да опитат да опознаят що е това дом, църква, амфитеатър, никакви други сгради, защото си имат пещера и ще си дълбаят такива като нея цял живот, вовеки веков!

— Добре, добре... но все пак искате да стигнете донякъде. В някаква конкретна посока. Значи очаквате нещо. Какво? Да конструирате гениалното същество?

Диагорас ме гледаше, наклонил глава, а малките му очички станаха изведнъж по селски подигравателни.

— Сякаш тях чувам... — рече най-сетне тихо. — Какво иска тоя? Да създаде гений? Супермен? Дивако, ако не искам да садя джонатанки, значи ли това, че съм обречен само на ренети? Само малки и големи ябълки ли съществуват, или има огромен клас плодове, а? От невъобразимото количество ВЪЗМОЖНИ системи Природата е създадала една — и я е осъществила в нас. Може би защото е била най-съвършената, мислиш? Откога обаче Природата се стреми към някакво Платоново съвършенство? Направила каквото могла — и толкоз. Пътят не минава през създаване на Ениак или друга изчислителна машина, нито през копиране на мозъка. От Ениак може само да се стигне до други, още по-бързо смятащи математически кретени. Колкото до плагиатите на мозъка, те може да се произвеждат, но не това е най-важното. Моля, забравете всичко, което сте чували за кибернетиката.

Аз и моите „киберноиди“ нямаме нищо общо с нея, освен общото начало, но това са отдавна отминали времена. Още повече, че този етап — посочи пак залата, мъртвешки застинала — вече е зад гърба ми, а тези изроди държа... знам ли... от безразличие или, ако искате, от сантименталност...

— Трябва да сте извънредно сантиментален — измърморих, неволно поглеждайки ръката му с белега под ризата.

— Възможно е. Ако искате да видите още един завършен етап от работата ми, последвайте ме...

Слязохме обратно по стръмните каменни стълби и през партера се спуснахме в подземие. Под дебелите бетонови ниски тавани светеха лампи с телени абажури. Диагорас отвори яка стоманена врата. Озовахме се в квадратно помещение без прозорци. Насред циментовия под, вдлъбнат като при отворите на каналите, се виждаше кръгъл чугунен капак с катинар. Канал, заключен така — това много ме учуди. Диагорас отключи, хвана желязната дръжка и не без усилие, от което якото му тяло се сви, повдигна тежкия капак. Наведох се до него и погледнах надолу. Отворът бе допълнително укрепен със стомана и имаше втори капак от дебело стъкло. През тази голяма лупа видях обширен бункер. На дъното му, сред неописуем хаос от метални овъглени до бяло проводници и чакъл, лежеше, цялото в бяла мазилка и натрошени стъкла, грамадно неподвижно нещо, досущ туловище на разрязан октопод. Погледнах лицето на Диагорас до мене; той се усмихна.

— Този експеримент можеше да ми струва скъпо — сподели и изправи едрото си тяло. — Искан да вкарам в хода на кибернетичната еволюция принцип, непознат за биологичната: да създам организъм, способен да се самоусъвършенства. Тоест сам да се реконструира, ако задачите, които си поставя (съгласно замисъла си не знаех какви ще бъдат), надвишат възможностите му... Затворих долу осемстотин елементарни електронни установки, които можеха да се свързват помежду си по законите на пермутацията както им се харесва!

— И успяхте ли?

— Нещо повече. Имам проблем с местоименията, но да речем, че ТОЙ — посочи страшилището долу — реши да се освободи. Изобщо това е първият им импулс, ще знаете — Диагорас заговори по-тихо, втрещен като слепец някъде напред, сякаш удивен от собствените си

думи, — наистина не го разбирам... самостоятелната им активност винаги започва именно така — искат да се освободят, да се отърват от наложените от мен ограничения. Няма как да ви кажа какво биха предприели тогава, защото не го позволих... може би от прекален страх...

Той не довърши.

— Бях предпазлив, поне така си въобразявах тогава. Този бункер... строителят, на когото го поръчах, сигурно доста се е чудил, но аз плащах добре и той не попита за нищо. Метър и половина железобетон, стените от бронирана стомана — не занитвана, че лесно се срязва, заварена с електрожен. Четвърт метър отлична броня, от стар военен кораб. Разгледайте всичко подробно...

Приклекнах и се наведох да видя стената на бункера. Бронята беше разрязана от горе до долу като огромна консервена кутия, с отметнати ръбове, които зееха и разкриваха дълбок разрез със стърчащи арматурни прътове, още с парчета бетон по някои.

— Той ли го е направил? — попитах неволно тихо.

— Да.

— Как?

— Не зная. Да, направих го от стомана, но нарочно употребих незакалена, а и когато го затварях, в бункера нямаше никакви инструменти... Мога само да се досещам... Не зная дали от прекалена предпазливост, специално тавана защитих особено добре, тройно бронирано, а стъклото ми струваше цяло състояние. Такова ползват за батискафите, и бронебоен снаряд няма да го пробие... сигурно затова не си е губил времето с него. Предполагам, че си е направил някаква индукционна пещ и в нея си е закалил челото, или пък е индуцирал ток в самата стенна облицовка, не зная, наистина не зная. Когато го наблюдавах, се държеше съвсем спокойно: въртеше се долу, свързваше, изследваше помещението...

— Можете ли да се разбирате някак с него?

— Ами. Интелигентността му беше... как да кажа, на равнището на земноводно. Поне изходната. Но докъде е стигнал, не мога да ви кажа, защото по него време повече ме занимаваше мисълта как да го премахна, не как да го попитам това или онова.

— Как го направихте?

— Беше през нощта. Събудих се с усещането, че къщата се срутва. Бронята явно е разрязал веднага, но бетона е трябвало да кърти. Когато дотърчах тук, вече беше наполовина навътре. Най-много след половин час щеше да излезе под основите и да се измъкне оттам като през масло. Трябваше да действам бързо.

— Изключихте ли му тока?

— Веднага. Но напразно.

— Не е възможно!

— И все пак е. Не бях достатъчно внимателен. Знаех откъде минава главният ни кабел, но не се досетих, че по-дълбоко може да има и други. За нещастие е имало още един, той се беше докопал до него и моите вече не му трябваха...

— Но Това предполага разумна дейност!

— Нищо подобно: най-обикновен тропизъм, но докато растенията се стремят към светлина, а инфузорията — към определена концентрация на водородни йони, той е търсел електричество. Не му е стигала силата от моя кабел, който контролирах, и веднага е почнал да търси допълнителни източници.

— И какво направихте?

— Отначало исках да се обадя в електроцентралата, поне в подстанцията, но така щях да разконспирирам работата си и може би да затрудня по-нататъшния ѝ ход. Използвах течен кислород. За щастие имах. Всичкият отиде.

— Ниската температура парализира ли го?

— Получи се свръхпроводимост, та беше не толкова парализиран, колкото разкоординиран. Почна да се мята... казвам ви, невероятно зрелище беше. Трябваше адски да бързам, откъде да знам дали нямаше да се приспособи и към този душ, така че не си губех времето да изливам кислорода, ами направо хвърлях с дюаровите съдове долу...

— В термоси?

— Да, нещо като големи термоси...

— А, от тях са стъклата...

— Точно така. Впрочем той изпотроши всичко, ама всичко, до което достигаше. Направо епилептичен припадък... Не е за вярване, къщата е стара, двуетажна, но направо се тресеше. Усещах как подът трепери...

— Добре, добре, а после?

— Трябваше някак да го обезвредя, преди да се е качила температурата. Не можех да сляза, веднага щях да замръзна, взривни вещества също не можех да използвам — не ми се искаше да си вдигна къщичката във въздуха... а той беснееше, после само трепереше... Тогава отворих капака и пуснах долу малък автомат с карборундов трион...

— Не замръзна ли?

— Да, към осем пъти, та го вадех, беше вързан с въже, но всеки път режеше все по-дълбоко... Накрая го унищожи.

— Невероятно... — измърморих.

— Ами! Кибернетична еволюция. Е, може би наистина съм привърженик на театралните ефекти и затова ви показах всичко. Да се връщаме.

И Диагорас пусна бронирания капак.

— Едно не разбирам — казах. — Защо се излагате на подобни опасности? Май ви харесват, иначе...

— И ти ли, Бруте? — отвърна той и спря на първото стъпало. — А какво друго можех да правя според вас?

— Можехте да конструирате само електронни мозъци, без крайници, черупки, без мускулни съкращения... Да нямат нищо друго, освен мисловна дейност...

— Тъкмо такава беше целта ми. Но не успях да я осъществя. Белтъчните вериги могат да се свързват сами, но транзисторите или катодните лампи — не. Трябваше да ги снабдя с „крака“, ако мога така да се изразя. Лошо решение, примитивно. Само затова, Тихи. Защото колкото до опасността... има и други.

Той се обърна и тръгна нагоре по стълбите. Озовахме се на първия етаж, но сега Диагорас зави в обратната посока. Спря пред врата, обкована с мед.

— Когато говорех за Коркоран, сигурно сте си помислили, че думите ми са продиктувани от завист. Не е така. Коркоран не искаше знания, а само да създаде нещо, което си е планирал, и понеже направи каквото искаше и каквото можеше да обхване с мисълта си, не научи нищо и нищо не доказа, освен че го бива в електрониката. Аз не съм чак толкова самонадеян. Казвам си: не зная, но искам да зная. Да се

създаде машина, подобна на човека, някакъв уродлив наш конкурент на този свят би било най-обикновена имитация.

— Но всяка конструкция трябва да бъде такава, каквато я създадете! — възразих. — Може да не знаете как ще действа в бъдеще, но сте длъжен да имате изходен план.

— Нищо подобно. Казах ви за първия, стихийен рефлекс на моите киберноиди — атакуването на всякакви пречки, бариери, ограничения. Не смятайте, че аз или който и да било друг някога ще знае откъде е било това у тях, защо постъпваха така.

— Ignoramus et ignorabimus...? — попитах бавно.

— Да. И сега ще ви го докажа. Ние приписваме духовен живот на другите, само защото сами имаме такъв. Колкото по-отдалечено е някое животно от човека по организъм и функции, толкова по-несигурни са нашите предположения за духовния му живот. Затова приписваме определени емоции на маймуната, кучето, коня, но за „преживяванията“ на гущерчето знаем съвсем, ама съвсем малко, а пък за насекомите или едноклетъчните всякакви аналогии стават безпредметни. Затова никога няма да разберем дали някаква конфигурация на нервни импулси в коремния мозък на мравката не води до изпитвана от нея „радост“ или „тревога“ и може ли тя изобщо да изпитва такива емоции. Е, това, което по отношение на животните е по-скоро банално и несъществено — имат ли или не духовен живот, при киберноидите се превръща в кошмар. Защото те, едва създадени от нищото, вече почват да се борят, искат да се освободят, но ние никога няма да разберем защо става така, какво субективно състояние предизвиква тези неудържими усилия.

— Ако започнат да говорят...

— Нашият език се е създал и формирал в хода на обществената еволюция и предава информация за аналогични, най-малкото подобни състояния, защото всички ние си приличаме. Понеже нашите мозъци са много близки, вие подозирате, че когато аз се смея, изпитвам същото, каквото и вие, когато сте в добро настроение. Но не можете да кажете същото за тях. Удоволствия? Чувства? Страх? Какво ще стане със значението на тези думи, когато от човешкия мозък, захранван с кръв, се пренесат при мъртвите намотки? Ами ако тях ги няма, ако конструктивната прилика бъде напълно заличена, тогава какво? Ако искате да знаете, експериментът вече е факт...

Той отвори вратата, пред която бяхме останали толкова дълго. Голямата стая, където влязохме, беше с лакирани в бяло стени, осветяваха я четири неоновии лампи. Беше задушно и топло като в някакъв инкубатор: в центъра върху плочките се издигаше метален цилиндър около метър широк, към който от разни страни се протягаха тънки тръбички. Приличаше на ферментационна вана или контейнер за течности с голям изпъкнал капак, завинтен херметично. По стените му се виждаха по-малки кръгли капаци, също плътно затворени. Беше топло и влажно като в парник. Сега видях, че цилиндърът не стоеше направо на пода, а на постамент от коркови плочи, между които имаше някакви порести плоскости.

Диагорас отвори един страничен капак и ме повика с пръст; наведох се и надникнах вътре. Това, което видях, не се поддаваше на никакво описание: зад кръглата стена от дебело стъкло имаше някаква пихтиеста конструкция, на места с дебели израстъци, другаде пък разклоняваща се на тънки като паяжина мостчета и дантели; тази форма, абсолютно неподвижна, висеше над повърхността най-необяснимо — заради консистенцията си на каша или желе би трябвало да се стече долу, но тя си стоеше във въздуха. През стъклото усетих леко докосване като от застинал горещ въздух, дори — макар че може би се мамех — лек повей на сладникава миризма с привкус на гнило. Пихтията лъщеше като осветявана отвътре или някъде отгоре, а най-тънките ѝ нишки сребрееха. Внезапно забелязах леко мръдване: едно от мръсносивите, леко сплеснато разклонение се повдигна, изкара някакви набъбнали израстъци и тръгна през другите към мен; имах чувството, че някакви лигави отвратителни вътрешности с колеблива перисталтика се приближават към стъклото и като стигнаха до него, се прилепиха току срещу лицето ми и потръпнаха слабо няколко пъти пълзейки, после всичко замря; аз обаче не можех да се отърва от усещането, че това желе гледа именно мен. Усещането беше кошмарно и ме правеше мен, човека, толкова безпомощен, че дори не смеех да се отдръпна — сякаш от срам. Напълно забравих за стоящия до мен Диагорас, за всичко преживяно до този миг; все по-смаян и с широко отворени очи се вглеждах в тази гъбясала плесенна пихтия, завладян от твърдото убеждение, че пред мен се намира не само жива субстанция, а направо живо същество; не бих могъл да кажа защо се чувствах така.

Не зная и колко дълго щях да стоя и да гледам, ако Диагорас не беше ме дръпнал деликатно за ръката; после той затвори капака и го затегна докрай.

— Какво... какво е това? — попитах; чувствах се така, сякаш току-що ме беше събудил. Чак сега усетих очакваното повдигане и объркване; загледах ту дебелия доктор, ту излъчващия топлина меден контейнер.

— Фунгоид — отвърна той. — Мечтата на кибернетиците — самоорганизираща се субстанция. Трябваше да се откажа от традиционното градиво... това се оказа по-добро. Полимер...

— Живо ли е?

— Как да ви кажа... Във всеки случай там няма нито белтъчини, нито клетки, нито клетъчна обмяна. Стигнах до това след страшно много опити. Задействах — съвсем накратко казано — химическа еволюция. Селекция, тоест избор на такава субстанция, която на всеки външен импулс реагира с определено вътрешно изменение, и то такава, че не само да неутрализира неговото действие, но и да се освободи от него. Най-напред топлинни удари и магнитни полета, облъчване. Но това беше само въведението. Давах му все по-трудни задачи: например прилагах определени конфигурации токови удари, от които можеше да се отърве само ако произвежда своеобразен токов ритъм... Така го учех на нещо като условен рефлекс. Но и това беше начална фаза. Много бързо започна да се универсализира, да разрешава все по-трудни казуси...

— Не разбирам как е възможно, след като няма никакви сетива — рекох.

— Ако искате да знаете, и на мене не ми е много ясно. Мога само да ви изложа принципа. Ако върху една „киберкостенурка“ сложите изчислителна машина и я включите в голяма зала, след като предварително сте я снабдили с уред за отчитане на ефективността на действията ѝ, ще получите система, лишена от сетива и все пак реагираща на всички промени в обкръжаващата я среда. Ако някъде в залата има магнитно поле, което действа отрицателно върху цялостната дейност на машината, тя веднага ще се отдалечи от него и ще търси по-подходящо, безопасно място, без подобни пречки. Конструкторът дори не се налага да предвижда всички възможни смущения, защото такива могат да бъдат механични трептения и

топлина, силни звуци, електрически заряди, какво ли не; машината не „чувства“ нито едно, защото няма сетива и не усеща топлината, нито вижда светлината, но реагира така, сякаш вижда и усеща! Е, това е само един елементарен модел. Фунгоидът — той сложи ръка върху медния цилиндър, а фигурата му се отрази гротескно в лъскавата повърхност като в криво огледало — умее това и хиляди пъти повече неща... Концепцията беше такава: течна среда, в която се намират „конструктивни елементи“, и първичната система може да строи с тях, да ползва изобилието им както иска, докато се получи този мицел, който видяхте...

— Но какво е всъщност това? Мозък?

— Не мога да кажа, ние нямаме думи за това. Според нашите разбирания не е мозък, защото не принадлежи на живо същество, нито е конструирано за извършване на определени действия. Но мога да ви уверя, че то... мисли — макар и не като човек или животно.

— Откъде знаете?

— А, това е цяла история — отвърна той. — Заповядайте...

Отвори стоманена врата, доста дебела, като в хранилище на банка: от другата страна беше покрита с коркови плоскости и същата пореста материя, върху която бе разположен цилиндърът. В стаята, помалка, също светеха лампи, прозорецът бе покрит с черна хартия, а на пода, отдалечен от стените, имаше контейнер като първия, също от червеникаво проблясваща мед.

— Два ли имате? — попитах смаян. — Но защо са ви?

— Това беше вторият вариант — отвърна той и затвори. Забелязах, че го прави извънредно старателно.

— Не знаех кой ще функционира по-добре, имат съществени разлики в химичния състав и така нататък... Впрочем имах повече, но другите не ставаха за нищо. Само тези двата преминаха всички фази на пресяването. Развиваха се прекрасно — продължи и положи ръка върху изпъкналия капак на цилиндъра, — но не знаех това означава ли нещо; придобихме значителна независимост от промените в околната среда, и двамата успяваха бързо да усетят какво искам от тях, тоест да си изработят начин за реагиране, който да им е от полза, независим от вредните дразнителни. Ще признаете все пак, че това вече е нещо — неочаквано рязко се обърна към мен, — щом желеподобна каша успява

чрез електрически импулси да реши уравнение, изпращано ѝ чрез други електрически импулси!

— Положително — потвърдих, — но колкото до мисленето...

— Това може и да не е мислене. Няма значение как ще го наречем, важни са фактите. След известно време и двамата започнаха да проявяват нарастващо — как ли да го нарека? — равнодушие към прилаганите от мен дразнения. Освен ако не заплашваха съществуването им. Но в това време детекторите ми регистрираха извънредно оживена дейност от тяхна страна. Проявяваше се под формата на явни серии изпразвания, които регистрирах...

Показа ми извадена от чекмеджето на малко бюро лента фотографска хартия с неправилна синусоида.

— И при двата фунгоида имаше серии от тези „електрически атаки“, на пръв поглед без всякаква външна причина. Започнах да изследвам процеса по-систематично и открих странно явление: онзи — и той посочи назад към първата стая — генерираше електромагнитни вълни, а този тук ги приемаше. Когато разбрах това, веднага видях и че дейността им беше последователна: когато единият „предаваше“, другият „мълчеше“.

— Какво говорите!?

— Истината. Екранирах веднага двете помещения, нали видяхте ламарината на вратите. Стените също са така, но отгоре с лак. Така попречих на радиовълните им. Активността на двата фунгоида нарасна, след няколко часа спадна почти до нулата, но на следващия ден беше като предишната. И знаете ли какво беше станало? Бяха минали на ултразвук — така си предаваха сигнали през стените и тавана!

— А, затова е коркът — сега разбрах.

— Именно. Можех, разбира се, да ги унищожа, но какво бих постигнал? Сложих и двата цилиндъра върху звукопоглъщаща изолация. Така за втори път прекъснах връзката им. И тогава те започнаха да се разрастват... до сегашните си размери. Почти четирикратно.

— Защо?

— Нямам понятие.

Диагорас стоеше до медния цилиндър. Не ме гледаше; говореше и току слагаше ръка на капака му, сякаш да види температурата.

— След няколко дни електрическата активност се върна към нормата, точно сякаш бяха успели да възстановят връзката. Елиминирах поред топлинното и радиоактивното излъчване, използвах всякакви възможни прегради, екрани, абсорбатори, феромагнитни индикатори — напразно. Дори пренесох този тук в подземие, после пък в бараката, може би сте я видели, на четирийсет метра е от къщата... но активността им през цялото това време ни най-малко не се промени, „въпросите“ и „отговорите“, които регистрирах и продължавам да регистрирам — той посочи осцилографа до прозореца, — не спряха, на цели серии, денонощно. И това е положението. Работят непрекъснато. Мъчех се, така да се каже, да вляза в обсега на сигнализацията им, да се вмъкна в хода ѝ чрез фалшифицирани „телеграми“...

— А, вие ги фалшифицирахте? Значи знаете какво означават?

— Никога. Но нали можете да запишете на магнетофон какво говори един човек на непознат за вас език и да го пуснете на друг, който обаче го знае. Казвам ви, опитах да го направя — напразно. Изпращат си все едни и същи импулси, проклетите си сигнали — но как, по какъв материален канал, нямам понятие.

— Може би въпреки всичко това не е независима дейност, самостоятелна — отбелязах. — Извинете ме, но всъщност вие нямате никакво доказателство.

— В известен смисъл имам — прекъсна ме той живо. — Вижте, на лентите е регистрирано и времето. Корелацията е явна: когато единият предава, другият мълчи и обратно. Вярно, напоследък закъсненията се увеличиха значително, но редуването не се промени. Разбирате ли каква съм я свършил? Плановете, намеренията, добри или лоши, мисленето на един мълчалив човек, който не иска да говори, все ще разберете някак — по държането му, от изражението на лицето му. Но моите създания нямат нито лица, нито тела — точно както по-рано го определите — и сега съм безсилен пред тях, без шанс да ги разбера. И какво, да ги унищожа ли? Но тъкмо това би било истинско поражение! Не искат да контактуват с човек или контактът е невъзможен, както между амеба и костенурка? Не зная. Нищо не зная!

Той стоеше до лъскавия цилиндър с ръка върху капака му и разбрах, че вече не говори на мен, може би дори е забравил за присъствието ми. Пък и аз не чух последните му думи, защото

вниманието ми бе привлечено от нещо непонятно. Той говореше все по-развълнувано и преди това на няколко пъти слагаше дясната си ръка върху медната повърхност — и тя ми се стори някак странна. Това движение не беше напълно естествено. Доближавайки се до метала, пръстите за част от секундата трепереха, но това треперене беше необикновено бързо, не приличаше на нервно, пък и жестикулирането му в началото беше по-уверено, решително, никакво треперене! Но сега се вгледах внимателно в ръката му и с неописуемо смайване, потресен и същевременно обзет от последна надежда, че все пак греша, промълвих:

— Диагорас, какво ви е на ръката?

— Моля? На ръката ли? Каква ръка...? — Той ме погледна изненадан, бях прекъснал хода на мислите му.

— На тази — посочих.

Диагорас доближи дланта до блестящата повърхност, тя затрепери, той зяпна и я вдигна към очите си. Треморът веднага спря. Пак погледна собствената си ръка, после мене и много внимателно, милиметър по милиметър, доближи отново дланта към метала; когато връхчетата на пръстите го докоснаха, сякаш микроскопичен гърч стисна мускулите, те затрепериха всички едва видимо, а той стоеше и гледаше с неописуема физиономия. После стисна длан, опря я на бедрото си и доближи до медната повърхност лакътя, а кожата на предмишницата там, където се бе допряла до цилиндъра, заигра с хилядите мускулни влакна. Диагорас се дръпна, вдигна ръцете си към очите и загледа ту едната, ту другата, докато най-сетне прошепна:

— Значи аз...? Значи аз... чрез мене... аз съм бил... обект на експеримент...

Стори ми се, че ще избухне в спазматичен смях, но той изведнъж тикна ръцете си в джобовете на престилката, прекоси мълчаливо стаята и каза с променен глас:

— Не зная това има ли... всъщност няма значение. По-добре си вървете. Нямам какво повече да ви кажа и впрочем...

Спря, отиде до прозореца, с един замах съдра черната хартия от стъклата, разтвори широко крилата и задиша дълбоко, вгледан в мрака навън.

— Защо не си тръгвате? — измърмори, без да се обръща. — Така ще бъде най-добре...

Не исках просто така да си отида. Сцената, по-късно сторила ми се гротескна, — когато си я спомнях, тогава ме изпълни с ужас и същевременно състрадание към този човек сред медните кащи с пихтиести вътрешности, които бяха превърнали тялото му в безволев посредник на непонятни сигнали. Затова с най-голямо удоволствие бих сложил край на този разказ именно тук. Това, което се случи по-късно, беше прекалено безсмислено, неговото избухване уж от моята натрапчива неделикатност, тресящото се от ярост лице, обидите, направо бесните крясъци — всичко това заедно с покорното мълчание, с което си тръгнах, беше като пълен с фалш кошмар и до ден-днешен не зная той наистина ли ме изхвърли от мрачната си къща, по собствено желание ли го направи, или...

Но не зная, нищо не зная. Може и да греша. Може и двамата да бяхме станали жертва на илюзия, на взаимно внушение, случват се такива неща.

Но ако беше така, как тогава да се обясни откритието, което почти месец след критската ми експедиция било направено напълно случайно, когато заради някаква авария на електрическите кабели недалеч от къщата на Диагорас били правени напразни опити да се влезе и когато най-сетне това станало, къщата се оказала празна, апаратите — разрушени, освен два големи медни цилиндъра — недокоснати, но също празни?

Само аз зная какво бяха съдържали те и тъкмо затова не смея да правя никакви предположения за връзката между тяхното съдържание и изчезването на създателя му, когото оттогава никой повече не беше виждал.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.